

Романите на Милен Русков в унгарски контекст

Моника Фаркаш Барати

Сегедски университет (Унгария)

Mónika Farkas Baráthi

University of Szeged (Hungary)

Mónika Farkas Baráthi. MILEN RUSKOV'S NOVELS IN HUNGARIAN CONTEXT

<https://doi.org/10.60055/phl.2024.45.29-36>

Abstract. The reception of Bulgarian fiction in Hungary, following the transition to democracy in the 1990's, has been faced with a number of challenges related to the quality of translations, the selection of works, as well as to the lack of critical discourse. The article outlines the translation reception of contemporary Bulgarian literature in Hungarian context by focusing on Milen Ruskov's novels *Thrown into Nature* and *Summit*. The translation and the publication of a Bulgarian novel do not necessarily mean it has to be assimilated and integrated into the receiving culture. It is especially so if there is lack of a particular reception attitude.

Keywords: translation, literary reception, Bulgarian literature, Hungarian–Bulgarian cultural contacts, Milen Ruskov

Моника Фаркаш Барати. РОМАНИТЕ НА МИЛЕН РУСКОВ В УНГАРСКИ КОНТЕКСТ

Резюме. Рецепцията на българската художествена литература в Унгария след прехода към демокрация през 90-те години на XX в. се сблъсква с редица предизвикателства, свързани с качеството на преводите, подбора на произведенията, както и с липсата на критически дискурс. Статията очертава преводната рецепция на съвременна българска литература в унгарски контекст, като се фокусира на романите на Милен Русков *Захвърлен в природата* и *Възвишение*. Преводът и публикуването на един български роман не означава непременно, че той трябва да бъде асимилиран и интегриран в приемащата култура. Това е така, особено ако липсва определена рецепционна нагласа.

Ключови думи: превод, литературна рецепция, българска литература, унгаро-български културни връзки, Милен Русков

Разглеждане на рецепцията на съвременна българска литература в унгарска среда е трудна задача. Трудността се състои в погледите на различни перспективи, които може да нямат нищо обединяващо помежду си, но най-вече поради факта, че става дума за съвсем съвременни литературни течения. Изследователите могат да вземат под внимание един автор или конкретно произведение, които е вероятно все още да не са попаднали под прожекторите на читателското внимание. Допълнителна трудност се състои и във факта, че съвременното унгарско литературознание не се занимава с тази тема.

След промените през 1989 г. идва период, в който не е лесно да се инициира българо-унгарски литературен преводен диалог. В голяма степен ранните тоталитарни схеми на литературния дискурс, които е трябвало да бъдат следвани, са дефинирали и институционализирали литературата за некракък период от време. В периода на комунистическата епоха българската литература се е намирала в привилегирана позиция – ако един български автор е издаван в родината си, това означава, че той е преминал през домашната цензура, което го превръща в безопасен и безпроблемен. Оттук идва и сравнително добрият обмен на преводи от български език. Реформите след 1989 г. създават нова ситуация в света на литературата. От една страна, се прекратява идеологическият контрол, но от друга страна, по това време се разпада и обгрижването – отпечатване, разпространение – на литературните творби от страна на държавните институции.

С настъпването на нежните революции в Източна Европа се извършват дълбоки обществени размествания, които естествено се отразяват и на литературния живот и в частност на преводите от чужди езици. За този период е характерна появата на нови, малки издателства, които да откликват на нуждите на дадено читателско съсловие. Книжният пазар в условията на демокрация променя своя облик. Популярните жанрове и булевардната литература намират широка читателска аудитория. Частният читателски интерес и пазарните принципи се оказват водещи, много издателства се ориентират според търсенето на кулинарни книги, пътеводители, любовни, приключенски и шпионски романи. Промените засягат всички аспекти и детайли на литературната среда, в това число и преводите от и на чужди езици. В начало на 90-те години рязко и внезапно пропадат всички изградени до момента механизми за превод на българска литература. През следващите години започват да се появяват спорадични и нетрайни възможности, които частично запълват празнотите. Процесът на изграждане на нови технологии за осъществяване на преводи е бавен, постепен и установяването на нови практики отнема повече от десетилетие (Бурова 2018: 374). Към това трябва да прибавим и

незаинтересоваността от страна на самата българска държава, която не полага усилия да представя своята нова литература на унгарски език.

През предходния период, под знака на комунистическия интернационализъм, има значим брой преводи на българска литература в Унгария. Критериите за подбор и опорните точки при избора на преводна литература стават невалидни след падането на комунизма, така че се налага да се идентифицират и оформят нови критерии, с чиято помощ преводната литература да се възроди в новосъздадената ситуация. Този процес обаче не е безпроблемен.

Заслужава си да се проследи как се развива съдбата на литературните взаимовръзки в идеологически посткомунистическите държави. Забелязва се, че критериите за подбор стават в известен смисъл субективни, като често зависят от личното решение на самите преводачи, които решават кое конкретно българско произведение да бъде преведено на унгарски език. След промените български творби се отпечатват основно от издателство *Napkút*, чийто основател е известният унгарски българист Дьорд Сонди, а избраните творби отразяват предпочитанията и симпатиите на редакторите – преобладават, натезжавайки, лирични антологии, сборници с хайку поезия, а романи се издават по изключение. Примери за такива изключения са романите *Майките* на Теодора Димова [на унгарски *Az anyák* (2010)], в превод на Андреа Генат, както и *Виенски апартамент* [*Bécsi lakás* (2017)] на Радостина Ангелова, в превод на Гергей Лайош Ковач.

През последните години за щастие се наблюдава позитивна промяна, като немалко стойностни съвременни български романи се появяват на унгарски език, най-вече в резултат от богатата преводаческа дейност на Петър Кръстев. Примери за това са издадените два превода от издателство *Tyopotex*: *Захвърлен в природата* [*Nyakig a természetben* (2016)] на Милен Русков, *Остров Крах* [*A Krach sziget* (2019)] на Ина Вълчанова, *Има ли кой да ви обича?* [*Ki szeret?* (2021)] на Калин Терзийски, а също така и от издателство *L'Harmattan* *Внезапни улици* [*Váratlan utcák* (2017)] на Иванка Могилска и *Възвишение* [*Felmagasztosulás* (2017)] на Милен Русков. Всеки един от преводите е финансиран от програмата на Европейския съюз „Творческа Европа“. Петър Кръстев издава един свой отличен превод и по-рано, през 2004 г. – става дума за романа *Мусия Лондон* [*Londoni küldetés*] на Алек Попов, при издателство *JAK Kijárat*.

Макар че през последните години се появяват на унгарски език немалко качествени преводи на българска литература, то се оказва, че рефлексии, литературна критика и анализи или евентуално специализирана литература по темата липсва. Това е доказателство в подкрепа на факта, че унгарската литературна общност не обръща достатъчно внимание на съвременната българска литература. Няколко кратки рецензии все пак виждат бял свят, като се появяват в интернет пространството – например litera.hu, ekultura.hu, kulter.hu

или konyvkultura.kello.hu, moly.hu. Безспорно, само чрез детайлен литературен анализ, какъвто в момента отсъства, българската съвременна литература би имала шанса да попадне реално пред унгарския културно-литературен поглед.

Милен Русков е български писател и преводач, живее в София. През 1995 г. завършва Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (българска филология), по-късно става доктор в Българската академия на науките (езиковедие). Романите му са: *Джобна енциклопедия на мистериите* (2004), *Захвърлен в природата* (2008), *Възвишение* (2011), *Чамкория* (2017). Както бе отбелязано малко по-горе, два от неговите романи са преведени и на унгарски език от Петър Кръстев, издадени от издателства *Tyrotex* и *L'Harmattan*. *Захвърлен в природата* е неподправен роман пикареск, като действието се развива през XVI в., с единствената уловка, че е писан през XXI в. в България. Действието основно се развива в Испания, а малка част от него – в Англия. Историята се разказва от португалеца Гимараеш да Силва, който самият е или гений, или просто смахнат; главният герой е испанският ботаник доктор Монардес, за когото и до последната страница не става ясно, че е всъщност еманация на хуманистичната рационалност, или – иначе казано – „чиста монета шарлатанин“. Героите на романа пътуват много, забъркват се в безброй приключения, срещат се с Лопе де Вега, Бен Джонсън и със самия създател на жанра роман пикареск Мигел де Сервантес. Междувременно героите обилно философстват по отношение на природата, лекуването, политиката, жените и търговията, като са крайно скептични по отношение на нещата, с едно-единствено изключение: безрезервно вярват в лековитата сила на тютюна. Този от край до край ироничен, дори на моменти циничен роман отвежда читателя в един предходен исторически период, като в най-неочакваните моменти се появяват характерни за XIX и XX в. фигури, лечебни техники. Авторът непрестанно се грижи читателят да не потъне в миналото, а да свързва всяка ситуация със злободневните ни теми от съвременността.

Според Робер Бак, който публикува рецензията си на сайта ekultura.hu – макар цялата книга да е една добре функционираща поредица, която докарва до смях от време на време читателя, едно от любимите му места в романа е моментът, в който героите по време на едно представление на Шекспир на висок глас пунтират монолога „Да бъдеш или да не бъдеш“. След това млъкват в един незначителен откъс от текста, за да се превърне цялото представление в един всенароден уличен бал – като, разбира се, и поуката не е пропусната: пуши, защото димът прикрива вонята на гниене от полуразложения обесен. Според анализа на Бак ако се поразровим по-надълбоко, ще открием и доста по-сериозни теми. Всъщност в романа става въпрос за особен период – времето, в което идва краят на непоклатимата вяра в Господ, когато хората стават

все по-обърнати към света на материалното, моментът, който съвпада с появата на все повече и повече открития (Вак 2016).

Андраш Рац пише в критиката си за *Захвърлен в природата* на сайта konyvkultura.kello.hu, че до края на романа не става ясно какво мислят сериозно героите и кое е просто бъркане един с друг, като през цялото време усещаме, че нещо не е съвсем наред с искреността. Не става ясно дали те са от типа „развейпрах персонажи“, или наистина са такива идиоти, които само през XVI в. в един испански град можем да срещнем. И докато тези съмнения полека-лека завземат душата на читателя, така и неусетно творбата започва да се възприема като все по-близка до нашето време, до ежедневието ни, до европейската и до източноевропейската реалност (RÁCZ 2016).

Сайтът moly.hu е създаден през 2008 г., администрира се от Бенце Над, издател и журналист, като интернет пространство, посветено на унгарската читателска общност. Регистрираните потребители могат да класифицират, анализират или пишат коментари за прочетени от тях книги, като същевременно могат и да правят различни класации на книги, да ги „редят“ на виртуални рафтове. На практика всеки един потребител може да допълва базата данни на сайта с нови книги, представяне на книги, корици и т.н.

На сайта moly.hu за романа на Милен Русков *Захвърлен в природата* има десет мнения от регистрираните потребители, както и 21 цитата, от които най-любимите цитати на унгарските читатели са:

A portugál az a fajta ember, aki egy dukátért hajlandó embert ölni, kettőért még önmagát is. Ez utóbbit csak azért nem teszi, mert attól fél, hogy utána visszaveszik tőle a pénzt. Hú, de cseles (Ruszkov 2016: 9).

[„Португалецът е човек, който би убил някого за един дукат, а самия себе си – за два. Причината да не прави последното е от страх, че после ти ще си ги вземеш. Хитряга“] (Русков 2012: 11).

Ekkor láttam életemben először az Escorial palotát. Egyesek azt mondják róla, hogy a világ legocsmányabb óriásépítménye, mások pont a fordítottját, miszerint a világ legnagyobb ocsmány épülete. Szerintem mind a kettő igaz (Ruszkov 2016: 25).

[„Тогава за пръв път видях двореца Ескориал. Едни казват за него, че е най-грозната голяма сграда в света, а други обратното, т.е., че е най-голямата грозна сграда в света. Според мен и двете страни са прави“] (Русков 2012: 25).

Другият роман на Милен Русков, който е достъпен на унгарски език, е *Възвишение*, издаден в превод на Петър Кръстев. На официалния сайт на издателя *L'Harmattan* (<https://harmattan.hu/konyvek/felmagasztosulas>) кратко-

то представяне за унгарските читатели на романа гласи следното: „He who hesitates is lost“ – това може да бъде мотото и на известните бунтовници от революционните времена, а и героите на този роман не му мислят много, убиват, грабят, бият се в името на служба на народа. Героите на романа са полуизмислени разбойници от планините, частично реални герои, исторически фигури от Българското възраждане или просто представители на самия народ, който тези романтични „големи умници“ се опитват да събудят. За българското национално пробуждане разказва Гичо като вдъхновен носител на този процес. Самият Гичо споделя своя ироничен, най-мекото казано, а понякога и циничен мироглед на един архаичен език от времето преди кодификацията. Накратко, този псевдопикаресков роман за XIX в. ни говори поне толкова за общите източноевропейски и средноевропейски въпроси – за нация и народ, за свобода и солидарност, за бунт и надежда, за герои и бунтовници – колкото и за българската история, която впрочем никак не ни пречи да опознаем. Особено когато е поднесена по толкова забавен начин.

За *Възвишение* Робер Бак пише, че Милен Русков и този път е написал един гротесков роман пикареск, който говори хумористично и често под уморително завихряща се повърхност по въпросите за националната идентичност, националната независимост, природата на героизма, за една отдавна изгубената епоха – представя се реалността, че дори и най-светлите национални герои са като герои, погледнати през призмата на патриотизма. Те от своя страна притежават далеч не само положителни качества, могат да бъдат и главуляци, разбойници или майстори на забавлението (Bak 2018).

В романа си *Възвишение* Милен Русков използва един специфичен език, който създава особена атмосфера, но трудно може да бъде предаден чрез превода. Предизвикателствата при превода на *Възвишение* идват и от факта, че преводачът трябва да създаде един такъв вариант на езика, който на практика не съществува в унгарската езикова реалност. Затова по отношение на романа *Възвишение* ние можем да говорим не за превод, а направо за пренаписване на текста. Но точно тук е и приносът на Петър Кръстев. Поначало преводът може да бъде направен на стандартизиран език, но така ще се загубят ароматът и специфичността на романа. Той е избрал друг подход. Открил е най-близък до духа на романа трансилвански диалект на унгарския език. Но това е било свързано и със съответни редакции от хора, които владеят този диалект. Така Петър Кръстев е направил веднъж стандартизиран превод на унгарски език, след това през речници е променял думи на този диалект, след което е последвала и редакция на млада писателка, Борока Йоб, владееща този диалект. Наистина това е дълъг път, но както казва Петър Кръстев в едно свое интервю, превежда от български на унгарски само онова, което на него му харесва.

За романа *Възвишение* унгарските читатели – потребители на moly.hu, са публикували десет коментара, а цитатите са 42, от които най-популярните са:

De az életünk elmúlik, ennyi bizonyos. Oszk meglehet, csak ez az egy van belőle (Ruszkov 2017: 385).

[„Но животът ти заминава, туй е сигурно. Кой може и само тоз да е“] (Русков 2011: 407).

Ez így nem járja! Olyan hideg van idekűnn, hogy a macska török a sirülőben (Ruszkov 2017: 7).

[„Туй не е живот. Много е студено, дърво и камък ся пука“] (Русков 2011: 7).

Körös-körül minden fehér, élő ember nincs se közel, se távol, csak egy jóasszony, nézzük, ver egy kifüggesztett szőnyeget egy porolóval. Na, ecsém, nőnek lenni se lehet eccerű ezen földön (Ruszkov 2017: 14).

[„Сичко побеляло брате от сняг и жива душа ся не види, само една стрина гледаме я, че тупа един килим провесен навън с бухалката. Туй и жена да си на тоя свят не е лесно“] (Русков 2011: 14).

Установи се, че романите на Русков се радват на относително положителен прием и в Унгария има интерес към книгите му. Следва да се отбележи, че освен от официалните литературни форуми, творбите му не остават извън полезрението и на потребителите (т.е. и читатели) на унгарското литературно интернет пространство. Независимо от това обаче като цяло се наблюдава тенденцията съвременната унгарска рецепция на българска литература да остава достояние на тесен елитарен кръг. Конюнктурата по отношение на литературния пазар като цяло и книжната индустрия се предопределя от пазарните принципи и модата, което само по себе си не е в полза на преводната литература на по-малките народи.

Библиография

- Бурова, А. (2018), „Рецептивни модели на съвременната българска литература в превод на славянски езици, в Vojtechová Poklač, S. (гл. ред.). *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského: PHILOLOGICA LXXVII*. Polygrafické stredisko Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava, 374–384.
- Русков, М. (2011), Възвишение, Жанет 45, Пловдив.
- Русков, М. (2012), Захвърлен в природата, Жанет 45, Пловдив.
- Bak, R. (2016), Milen Ruszkov: Nyakig a természetben: <http://ekultura.hu/2016/11/03/milen-ruszkov-nyakig-a-termeszetben>
- Bak, R. (2018), Milen Ruszkov: Felmagasztosulás: <http://ekultura.hu/2018/09/22/milen-ruszkov-felmagasztosulas>
- Rác, A. (2016), Nyakig a pikareszkben: <http://konyvkultura.kello.hu/kritika/2016/10/nyakig>

Ruszkov, M. (2017), Felmagasztosulás, L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Ruszkov, M. (2016), Nyakig a természetben, Typotex, Budapest.

Д-р Моника Фаркаш Барати

farkasbm@lit.u-szeged.hu

Институт по славянски филологии

Факултет по хуманитарни и обществени науки

Сегедски университет

ул. „Едьетем“ 2, Сегед 6722

Унгария

Mónika Farkas Baráthi, PhD

farkasbm@lit.u-szeged.hu

Institute of Slavic Studies

Faculty of Humanities and Social Sciences

University of Szeged

Egyetem utca 2, 6722 Szeged

Hungary